

HOÀN THIỆN THỦ TỤC VÀ NÂNG CAO HIỆU QUẢ XÉT XỬ CÁC VỤ ÁN HÌNH SỰ CÓ NGƯỜI DƯỚI 18 TUỔI PHẠM TỘI

ĐINH THỊ HẢI YẾN*

Trước đòi hỏi phải đẩy mạnh cải cách tư pháp, phát huy những thành quả đạt được, khắc phục những hạn chế, bất cập, việc nâng cao hiệu quả xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội là vấn đề có ý nghĩa sâu sắc cả về mặt lý luận và thực tiễn áp dụng pháp luật nhằm xây dựng nền tư pháp nước nhà tương đồng với thế giới. Bài viết làm rõ những quy định của Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015 (sửa đổi, bổ sung năm 2021) (sau đây viết là Bộ luật Tố tụng hình sự hiện hành) và các văn bản hướng dẫn thi hành về thủ tục xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội, từ đó, đưa ra một số đề xuất, kiến nghị hoàn thiện quy định của pháp luật tố tụng hình sự và áp dụng thống nhất pháp luật nhằm nâng cao hiệu quả xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội.

Từ khóa: Bộ luật Tố tụng hình sự hiện hành; bị cáo; người dưới 18 tuổi; thủ tục xét xử.

In response to the call for acceleration of the judicial reform, promotion of achievements, and dealing with limitations and inadequacies, the improvement of the adjudication of the criminal cases involving the under-18 people committing crimes is of profound significance both in terms of theory and practice of legislation application. It contributes to the development of a judiciary system in the country that is similar to other systems in the world. The paper clarifies the provisions of the Criminal Procedure Code in 2015 (amended and supplemented in 2021) (hereinafter referred to as the current Criminal Procedure Code) and the guiding documents on the procedure for adjudicating criminal cases involving the under-18 people committing crimes. It proposed recommendations to improve the provisions of the criminal procedure law and to apply the law uniformly to improve the adjudication of the criminal cases involving the under-18 people committing crimes.

Keywords: Current Criminal Procedure Code; accused; under-18 people; trial procedure.

NGÀY NHẬN: 02/02/2023

NGÀY PHẢN BIỆN, ĐÁNH GIÁ: 25/02/2023

NGÀY DUYỆT: 16/3/2023

1. Đặt vấn đề

Người dưới 18 tuổi là những người đang ở độ tuổi phát triển, đang trong quá trình hoàn thiện về thể chất, tâm sinh lý cũng như nhân cách sống. Đây là nhóm người dễ bị tổn thương cần được bảo vệ bằng pháp luật trong tất cả các giai đoạn của quá trình tố tụng hình sự (TTHS). Để bảo đảm phù hợp với các

chuẩn mực quốc tế về bảo vệ quyền con người, quyền trẻ em và người dưới 18 tuổi nói chung và người dưới 18 tuổi phạm tội nói riêng, Bộ luật TTHS hiện hành quy định một chương riêng về thủ tục tố tụng cho người

* ThS, Trường Đại học Kỹ thuật - Hậu cần Công an nhân dân

dưới 18 tuổi với nhiều điểm mới, quan trọng góp phần bảo đảm việc xử lý được khách quan, chính xác, nhân đạo hơn, thể hiện đúng chính sách hình sự đối với người dưới 18 tuổi phạm tội. Tuy nhiên, về trình tự thủ tục tố tụng đối với người dưới 18 tuổi phạm tội vẫn còn một số điểm cần được nghiên cứu hoàn thiện để hiểu và áp dụng đúng trong thực tiễn, đặc biệt là ở giai đoạn xét xử, giai đoạn được coi là trung tâm của hoạt động tư pháp.

2. Quy định của pháp luật tố tụng hình sự về thủ tục xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội

Khi được giao nhiệm vụ xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội, ngoài việc nghiên cứu hồ sơ chung nhất, đòi hỏi các chủ thể có thẩm quyền (thẩm phán) cần phải nghiên cứu những vấn đề sau:

Một là, các văn bản hướng dẫn thủ tục xét xử (TTXX) của Tòa án nhân dân tối cao, gồm: Thông tư số 01/2017/TT-TANDTC ngày 28/7/2017 quy định về phòng xử án; Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC ngày 21/9/2018 quy định chi tiết về việc xét xử vụ án hình sự có người tham gia tố tụng là người dưới 18 tuổi thuộc thẩm quyền của Tòa gia đình và người chưa thành niên (gọi tắt là Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC). Thông tư liên tịch số 06/2018/TTLT-VKSNDTC-TANDTC-BCA-BTP-BLĐTBX ngày 21/12/2018 của Viện Kiểm sát nhân dân tối cao, Tòa án nhân dân tối cao, Bộ Công an, Bộ Tư pháp, Bộ Lao động, Thương binh và Xã hội về phối hợp thực hiện một số quy định của *Bộ luật TTHS* về thủ tục tố tụng đối với người dưới 18 tuổi (gọi tắt là Thông tư số 06/2018/TTLT).

Hai là, khi xét xử vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội, cần lưu ý một số nội dung cơ bản sau:

- *Về nguyên tắc tiến hành tố tụng*: trong quá trình giải quyết vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội nói chung, giai đoạn xét xử vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội nói riêng, bên cạnh việc tuân thủ các quy định tại Chương II *Bộ luật TTHS* hiện hành về những nguyên tắc cơ bản, cần tuân

thủ Điều 414 (điều mới), trong đó quy định đầy đủ, toàn diện 7 nguyên tắc mà cơ quan, người tiến hành tố tụng phải quán triệt, tôn trọng và nghiêm túc thực hiện. Các nguyên tắc đều được *Bộ luật* này xây dựng dựa trên các chuẩn mực quốc tế được quy định trong Công ước quốc tế về Quyền trẻ em (năm 1989) và một số văn bản có liên quan.

- *Về người tiến hành tố tụng*: tại Điều 415 *Bộ luật TTHS* hiện hành quy định người tiến hành tố tụng đối với vụ án có người dưới 18 tuổi phải là người đã được đào tạo hoặc có kinh nghiệm điều tra, truy tố, xét xử vụ án liên quan đến người dưới 18 tuổi, có hiểu biết về tâm lý học, khoa học giáo dục đối với người dưới 18 tuổi. Tiêu chuẩn của người tiến hành tố tụng là cần thiết, tuy nhiên, quy định về tiêu chuẩn của thẩm phán chưa quy định cụ thể hay chưa giải thích rõ thế nào là người có kinh nghiệm điều tra, truy tố, xét xử vụ án liên quan đến người dưới 18 tuổi và có hiểu biết cần thiết về tâm lý học, khoa học giáo dục đối với người dưới 18 tuổi. Vấn đề này khiến cho một số người, địa phương có những cách hiểu, cách áp dụng khác nhau, không bảo đảm được tính đồng bộ, thống nhất vào thực tiễn.

Theo đó, quy định về tiêu chuẩn của thẩm phán, Hội thẩm nhân dân khi tham gia xét xử này cũng được hướng dẫn tại Điều 6 Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC.

- *Việc xác định tuổi của người bị buộc tội, người bị hại*: so với *Bộ luật TTHS* năm 2003, Điều 422 *Bộ luật TTHS* hiện hành quy định cụ thể cách xác định tuổi của người bị buộc tội, người bị hại là người dưới 18 tuổi nhằm khắc phục những khó khăn, vướng mắc trong quá trình giải quyết vụ án khi không có căn cứ để xác định rõ tuổi của người bị buộc tội, làm căn cứ truy cứu trách nhiệm hình sự.

Để góp phần giải quyết vụ án hình sự được khách quan và toàn diện, đồng thời bảo đảm quyền và lợi ích hợp pháp tốt nhất cho người dưới 18 tuổi trong hoạt động TTHS, Điều 420 *Bộ luật TTHS* hiện hành quy định, đại diện của người dưới 18 tuổi là thầy/cô giáo đại diện cho nhà trường, Đoàn Thanh

niên, tổ chức khác, nơi người dưới 18 tuổi học tập, lao động, sinh hoạt có quyền và nghĩa vụ tham gia tố tụng theo quyết định của cơ quan điều tra, Viện Kiểm sát nhân dân, Tòa án nhân dân.

- *Về bào chữa*: xuất phát từ đặc điểm tâm sinh lý của người dưới 18 tuổi, sự nhận thức của họ về pháp luật còn hạn chế, không thể tự bảo vệ mình trước sự buộc tội và các quyết định của cơ quan, người tiến hành tố tụng được. Vì vậy, quyền bào chữa là một trong những quyền đặc biệt và họ cần được bảo đảm về quyền bào chữa. Theo đó, Điều 422 *Bộ luật TTHS* hiện hành đã quy định rõ: "... có quyền tự bào chữa hoặc nhờ người khác bào chữa" thay cho quy định "có thể lựa chọn người bào chữa hoặc tự mình bào chữa..."¹. Trường hợp người dưới 18 tuổi phạm tội không có người bào chữa hoặc người đại diện của họ không lựa chọn người bào chữa thì cơ quan điều tra, Viện Kiểm sát nhân dân, Tòa án nhân dân phải chỉ định người bào chữa theo quy định tại Điều 76, 422 *Bộ luật* này về vấn đề bào chữa và được hướng dẫn cụ thể tại Điều 10 Thông tư số 06/2018/TTLT.

- *Về phòng xử án*: Điều 7 Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC quy định, khi xét xử những vụ án hình sự có bị cáo, người bị hại là người dưới 18 tuổi thì phòng xử án phải được bố trí thân thiện, bảo đảm lợi ích tốt nhất theo đúng quy định tại Thông tư số 01/2017/TT-TANDTC và thẩm phán mặc trang phục làm việc hành chính của Tòa án nhân dân (không mặc áo choàng). Đối với những vụ án có người bị hại là người dưới 18 tuổi bị xâm hại tình dục, bị bạo hành hoặc bị mua bán thì Tòa án phải xét xử kín; đối với những vụ án khác có yêu cầu của người dưới 18 tuổi, người đại diện của họ hoặc để giữ bí mật đời tư, bảo vệ người dưới 18 tuổi thì Tòa án cũng có thể xét xử kín nhưng phải tuyên án công khai theo quy định tại Điều 327 *Bộ luật TTHS* hiện hành và "Không xét xử lưu động" đối với vụ án hình sự có người tham gia tố tụng là người dưới 18 tuổi.

- *Về Tòa án giải quyết*: theo khoản 2 Điều 1 Thông tư số 02/2018/TT-TANDTC, đối với các tòa án chưa tổ chức Tòa gia đình và người chưa thành niên thì việc xét xử các vụ án quy định tại khoản 1 Điều này do thẩm phán chuyên trách thực hiện khi xét xử vụ án có bị cáo là người dưới 18 tuổi thuộc thẩm quyền của tòa gia đình và người chưa thành niên.

- *Về TTX*: trong Các quy tắc tiêu chuẩn tối thiểu của Liên hiệp quốc về hoạt động tư pháp đối với người vị thành niên năm 1985 (các quy tắc Bắc Kinh) quy định: "Các thủ tục tố tụng phải nhằm bảo đảm những lợi ích cao nhất của người chưa thành niên và được tiến hành trong bầu không khí hiểu biết, cho phép người chưa thành niên được tham gia và tự do bày tỏ ý kiến"². Vì vậy, để đáp ứng các chuẩn mực quốc tế, *Bộ luật TTHS* hiện hành đã có những thay đổi quan trọng về TTX đối với vụ án hình sự có người 18 tuổi phạm tội, cụ thể, ngoài việc quy định về trình tự xét xử giống TTX bị cáo là người thành niên, Điều 423 *Bộ luật* quy định khi xét xử bị cáo là người dưới 18 tuổi cần chú ý: (1) Thành phần Hội đồng xét xử sơ thẩm vụ án phải có một Hội thẩm là giáo viên, cán bộ Đoàn Thanh niên hoặc người có kinh nghiệm, hiểu biết tâm lý người dưới 18 tuổi. (2) Trường hợp đặc biệt cần bảo vệ bị cáo, bị hại tòa án có thể quyết định xét xử kín. (3) Phiên tòa xét xử bị cáo phải có mặt người đại diện của bị cáo, đại diện của nhà trường, tổ chức nơi bị cáo học tập, sinh hoạt, trừ trường hợp những người này vắng mặt mà không vì lý do bất khả kháng hoặc do trở ngại khách quan. (4) Việc xét hỏi, tranh luận với bị cáo, bị hại, người làm chứng tại phiên tòa được tiến hành phù hợp với lứa tuổi, mức độ phát triển của họ. Phòng xử án được bố trí thân thiện, phù hợp với người dưới 18 tuổi. (5) Hội đồng xét xử phải hạn chế việc tiếp xúc giữa bị hại, người làm chứng với bị cáo khi bị hại, người làm chứng trình bày lời khai tại phiên tòa. (6) Thẩm phán chủ tọa phiên tòa có thể yêu cầu người đại diện, người bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp hỏi bị hại, người làm chứng. Khi xét xử, nếu thấy không

cần thiết phải quyết định hình phạt đối với bị cáo thì Hội đồng xét xử áp dụng biện pháp giáo dục tại trường giáo dưỡng.

- Về nguyên tắc xử lý và quyết định hình phạt đối với người dưới 18 tuổi phạm tội: khi tiến hành tố tụng phải bảo đảm các nguyên tắc xử lý theo Điều 91 *Bộ luật TTHS* hiện hành. Quy định này hoàn toàn phù hợp với tinh thần của Công ước quốc tế về Quyền trẻ em (năm 1989) nhằm bảo đảm lợi ích tốt nhất cho họ.

- Các biện pháp giám sát, giáo dục người dưới 18 tuổi phạm tội trong trường hợp được miễn trách nhiệm hình sự. Theo quy định của *Bộ luật Hình sự* năm 2015 và *Bộ luật TTHS* hiện hành, có ba biện pháp giám sát, giáo dục người dưới 18 tuổi trong trường hợp được miễn trách nhiệm hình sự, bao gồm: khiển trách; hòa giải tại cộng đồng; giáo dục tại xã, phường, thị trấn, tại trường giáo dưỡng. Những biện pháp này phải được tòa án ưu tiên lựa chọn khi quyết định hình thức chế tài đối với bị cáo. Hình phạt chỉ được sử dụng khi xét thấy việc áp dụng những biện pháp giám sát, giáo dục này không bảo đảm hiệu quả công tác giáo dục và phòng ngừa tội phạm. Biện pháp giám sát, giáo dục có thể được áp dụng trong giai đoạn điều tra, truy tố, xét xử khi đối tượng này được miễn trách nhiệm hình sự và họ hoặc người đại diện đồng ý.

3. Một số kiến nghị, đề xuất

Thứ nhất, hoàn thiện quy định của Bộ luật TTHS hiện hành về TTXX.

(1) Thành phần Hội đồng xét xử cần phải quy định cụ thể về tiêu chuẩn của Hội thẩm nhân dân phải là giáo viên và cán bộ Đoàn Thanh niên, người đã và đang trực tiếp giảng dạy học sinh trong lứa tuổi 14 tuổi đến dưới 18 tuổi nhằm đáp ứng yêu cầu của luật định là người có kinh nghiệm, hiểu biết tâm lý người dưới 18 tuổi, từ đó, Hội đồng xét xử có cơ sở đưa ra phán quyết đúng pháp luật, bảo đảm được quyền lợi tốt nhất cho bị cáo.

(2) Quy định về xét xử kín, như đã chỉ ra điểm bất cập trong quy định xét xử kín là một

thủ tục bắt buộc đối với bị cáo, bị hại là người dưới 18 tuổi. Do đó, cần sửa đổi khoản 2 Điều 423 *Bộ luật TTHS* hiện hành theo hướng “Phiên tòa xét xử bị cáo, bị hại là người dưới 18 tuổi được xét xử kín” để phù hợp với nguyên tắc được quy định tại khoản 2 Điều 414 *Bộ luật* này.

(3) Trình tự và thủ tục xét hỏi tại phiên tòa theo quy định của *Bộ luật TTHS* hiện hành chưa phù hợp với chức năng của các bên và tòa án trong TTHS. Vì vậy, để bảo đảm quyền tiếp cận công lý trong xét xử sơ thẩm vụ án hình sự cho những người chưa đủ 18 tuổi cần sửa đổi, bổ sung các quy định hiện hành theo hướng tuyệt đối tuân thủ nguyên tắc suy đoán vô tội; mở rộng nguyên tắc tranh tụng với vai trò tòa án là trung tâm và xét xử là hoạt động trọng tâm; tăng cường tính tranh tụng, bảo đảm hoạt động của người bào chữa, tranh tụng bình đẳng của phiên tòa sơ thẩm nhằm chuyển trách nhiệm chính trong xét hỏi cho các chủ thể thuộc bên buộc tội và bên bào chữa.

(4) Quy định về bào chữa, cần bổ sung nội dung liên quan đến quyền từ chối hoặc đề nghị thay đổi người bào chữa của người dưới 18 tuổi, người có nhược điểm về tâm thần hoặc thể chất, vì họ thường bị hạn chế về nhận thức nên cần phải có người bào chữa trong quá trình TTHS theo Điều 77 *Bộ luật TTHS* hiện hành. Thực tế, có nhiều trường hợp người tiến hành tố tụng đã đe dọa hoặc mua chuộc người dưới 18 tuổi để họ từ chối người bào chữa. Vì vậy, quyền từ chối người bào chữa nên được khuyến cáo hạn chế áp dụng trong những trường hợp có nghi vấn về khả năng tự bào chữa của bị cáo.

(5) Quy định về trình tự, thủ tục áp dụng các biện pháp giám sát, giáo dục. Mặc dù *Bộ luật Hình sự* năm 2015 và *Bộ luật TTHS* hiện hành đã quy định đầy đủ về thẩm quyền, nghĩa vụ, thời hạn và trình tự, thủ tục áp dụng các biện pháp giám sát, giáo dục nhưng đến nay chưa có văn bản hướng dẫn cụ thể áp dụng đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, nên thẩm phán của các tòa án địa phương rất ít

khi áp dụng các biện pháp này. Do đó, Hội đồng Thẩm phán, Tòa án nhân dân tối cao cần có văn bản hướng dẫn cụ thể đối với những trường hợp người dưới 18 tuổi phạm tội được miễn trách nhiệm hình sự và áp dụng một trong các biện pháp giám sát, giáo dục được quy định tại Chương XII *Bộ luật Hình sự* năm 2015.

Thứ hai, tăng cường triển khai, hướng dẫn công tác xét xử.

Các cơ quan có thẩm quyền cần sớm ban hành văn bản pháp luật hướng dẫn áp dụng *Bộ luật Hình sự* năm 2015, *Bộ luật TTHS* hiện hành trong việc thực hiện TTXV án đối với bị can, bị cáo là người dưới 18 tuổi nhằm tháo gỡ những vướng mắc, khó khăn để các cơ quan tiến hành tố tụng áp dụng pháp luật được chặt chẽ, thống nhất. Đồng thời, tăng cường tổ chức các hội nghị hướng dẫn áp dụng thống nhất thực hiện pháp luật trong xét xử các vụ án mà bị can, bị cáo là người dưới 18 tuổi; thực hiện đúng trình tự thủ tục tố tụng, những căn cứ cụ thể để ra quyết định hình phạt, bảo đảm việc xét xử đúng người, đúng tội, đúng pháp luật.

Thứ ba, xây dựng và nâng cao năng lực của đội ngũ thẩm phán chuyên trách.

Thường xuyên tổ chức các lớp đào tạo, bồi dưỡng nghiệp vụ cho thẩm phán, kết hợp với đổi mới các hình thức đào tạo; kết hợp giữa đào tạo trong nước với đào tạo nước ngoài; bồi dưỡng kiến thức về tâm lý người dưới 18 tuổi nhằm thực hiện tốt nhiệm vụ xét xử. Thẩm phán phải là người có nghiệp vụ cao, hiểu biết rõ về pháp luật, ý thức tuân thủ pháp luật cao trong mọi tình huống; luôn cập nhật những thành tựu mới của hoạt động lập pháp, của khoa học và thực tiễn pháp lý; có tư duy và khả năng vận dụng pháp luật giải quyết các vấn đề pháp lý trong mọi tình huống.

Thứ tư, thành lập mô hình Tòa gia đình và người chưa thành niên trên phạm vi cả nước với nghĩa là Tòa án chuyên trách.

Cần nghiên cứu, cân nhắc đến khả năng hình thành Tòa án chuyên trách cho người

dưới 18 tuổi gắn với phạm vi giới hạn trong lĩnh vực hình sự chứ không phải tòa án với nghĩa hành chính. Cần quy định rõ hơn Tòa gia đình và người chưa thành niên là cơ quan chủ trì, đầu mối, có trách nhiệm điều phối về tư pháp đối với người dưới 18 tuổi phạm tội, trong đó có chức năng tổng hợp số liệu về người dưới 18 tuổi phạm tội, đồng thời, quy định rõ cơ chế bảo đảm điều phối, phối hợp với cơ quan, tổ chức có liên quan.

Để phát huy hết ưu điểm của mô hình Tòa gia đình và người chưa thành niên, ngoài việc xây dựng phòng xử án thân thiện và các phòng chức năng, cần thiết lập các chế độ giám sát, giáo dục đối với người dưới 18 tuổi phạm tội. Ngoài ra, cần tăng cường tổ chức các buổi tư vấn, hướng dẫn cho cha, mẹ và những người thân nhằm bảo đảm thực hiện chức năng hỗ trợ và phúc lợi đối với các đương sự dưới 18 tuổi. Trong quá trình giải quyết vụ án phải có sự tham gia của chuyên gia về lĩnh vực chăm sóc và bảo vệ trẻ em, những đối tượng yếu thế khác nhằm giảm thiểu áp lực tâm lý cho các em, đặc biệt chỉ nên áp dụng hình phạt nhằm mục đích giáo dục nhiều hơn là sự trừng phạt đối với người dưới 18 tuổi □

Chú thích:

1. Khoản 1 Điều 305 *Bộ Luật Tố tụng hình sự* năm 2003.

2. Khoa Luật, Đại học Quốc gia Hà Nội, Trung tâm Nghiên cứu quyền con người và quyền công dân. *Giới thiệu các văn kiện quốc tế về quyền con người*. H. NXB Lao động - Xã hội, 2021, tr. 774.

Tài liệu tham khảo:

1. *Bộ luật Hình sự* năm 2015.
2. *Bộ luật Tố tụng hình sự năm 2015* (sửa đổi, bổ sung năm 2021).
3. *Công ước của Liên hiệp quốc về quyền trẻ em* năm 1989.
4. Phạm Minh Tuyên. *Kỹ năng xét xử các vụ án hình sự có người dưới 18 tuổi phạm tội, trích bình luận các vướng mắc trong lĩnh vực hình sự và tố tụng hình sự* (sách tham khảo dùng cho Thẩm phán, Hội thẩm và Thư ký Tòa án). H. NXB Thanh niên, 2021.